# ASPEKTER AF BEFOLKNINGSSPØRGSMÅLET

Af ERLING JØRGENSEN

## I. INDLEDENDE BEMÆRKNINGER

I årene siden den anden verdenskrigs afslutning er der sket en bemærkelsesværdig ændring i befolkningsudviklingen, specielt i de teknisk og økonomisk tilbagestående samfund. Medens den årlige tilvækst i 1935–40 kun udgjorde ca. 25 millioner, vokser jordens folketal nu med 50 millioner om året d.v.s. med 1,7 %. Jordens samlede befolkning passerer i år 3000 millioner kun godt 10 år efter, at 2500 millioner blev nået. Til sammenligning kan anføres, at væksten fra 2000 til 2500 millioner og fra 1500 til 2000 millioner krævede henholdsvis 20 år og 40 år.

Denne stigning i den årlige vækstrate skyldes faldet i dødelighed, som er opnået takket være de moderne metoder til bekæmpelse af de mest udbredte smitsomme sygdomme, malaria, sovesyge, tuberkulose samt en speciel indsats for at bekæmpe børnedødeligheden. Dette sygdomsbekæmpende arbejde er endnu langt fra afsluttet, og der er derfor udsigt til en yderligere forøgelse af vækstraten i befolkningsudviklingen i de nærmest kommende år. På grundlag af foreliggende befolkningsprognoser[1]) kan det således anslås, at den årlige tilvækst vil nå 2 % i løbet af en halv snes år.

Denne befolkningsudvikling rejser en række problemer af stor betydning for den økonomiske og politiske udvikling fremover. I det følgende skal to af disse problemer tages op; først skal ernæringsgrundlaget for den voksende befolkning behandles. Herunder vil det være naturligt at tangere den diskussion, der med mellemrum har været rejst omkring malthusianismen, efter T. R. Malthus, som med sin bog om befolkningsspørgsmålet[2]) for mere end 150 år siden søgte at påvise, at befolkningen i et samfund fra et vist tidspunkt at regne typisk ville vokse i hastigere takt end produktionen i dette samfund, specielt fødevareproduktionen. Malthus så meget pessimistisk på muligheden for at hidføre en afsvækkelse af befolkningsstigningen på anden måde end ved naturens selvregulerende kræfter. Ved nærværende gennemgang af ernæringsgrundlaget for jordens befolkning i

[1]) Se især: The Future Growth of World Population, U.N., New York 1958.
[2]) T. R. Malthus: An Essay on the Principle of Population, 1798.

dag og i de kommede 20–25 år vil mulighederne for at gennemføre en bevidst regulering af fødselstallet ligeledes blive taget op.

Ernæringsgrundlaget og befolkningspolitikkens muligheder kan kun behandles tilfredsstillende, hvis man behandler hver del af jorden for sig og foretager en særskilt gennemgang af forholdene i hver region. Dette gælder i endnu højere grad ved behandlingen af det andet hovedproblem, som befolkningsudviklingen rejser: udviklingen i arbejdsstyrkens omfang og sammensætning. Ved gennemgangen af begge problemer viser det sig, at der er en afgørende forskel på forholdene i de økonomiske udviklede regioner U.S.A., Vesteuropa, Sovjet, og i de økonomisk mindre udviklede områder specielt i de folkerige stater i Asien.

## II. ERNÆRINGSGRUNDLAGET I DAG OG I 1980.

Hvis jordens folketal skulle blive ved med at vokse i samme stigningstakt som den, der har været gældende i de sidste år, ville der i løbet af forholdsis få generationer simpelthen ikke være plads og eksistensmuligheder til alle. Det er en yndet sport blandt befolkningsstatistikere at beregne »menneskeskorpens« tykkelse, hvis befolkningstilvæksten fortsætter i samme tempo i f. eks. 500 år eller mere.

Når man har erkendt, at den nuværende udvikling ikke kan fortsætte, må interessen imidlertid fremfor at rette sig imod sådanne åbenbart urimelige hypoteser i stedet samles om det helt fundamentale problem, som vil blive aktuelt måske allerede for denne generation, men i hvert fald for vore børn og børnebørn: Hvorledes vil afsvækkelsen i befolkningskurvens bratte stigning indtræffe? Vil det ske som følge af naturens selvregulerende kræfter, d. v. s. som følge af underernæring og dennes følgesygdomme? Og hvad vil i givet fald de økonomiske, sociale og politiske konsekvenser blive af en sådan udvikling? Eller er der en realistisk mulighed for, at en bevidst befolkningspolitik kan hidføre den nødvendige reduktion af befolkningstilvæksten?

Hvis det må erkendes, at dette oplæg til en diskussion af befolkningsproblemerne er realistisk, er der navnlig to aspekter i det rejste problemkompleks, som trænger sig på. For det første: Er der mulighed for at fremstille et effektivt middel til begrænsning af fødselstallet, som kan finde anvendelse i befolkningspolitikken også i de teknisk og økonomisk tilbagestående samfund, inden vi nærmer os »hungergrænsen«? Og for det andet: Hvilke muligheder har vi for at udvide fødevareproduktionen i hastigere takt end folketallet øges, således at der kan vindes et pusterum for befolkningspolitikkens iværksættelse?

Den ideelle familieplanlægnings-(ɔ: børnebegrænsnings-)metode skal være 1) effektivt svangerskabsforebyggende, 2) simpel at anvende, 3) bil-

lig, 4) uden skadelige bivirkninger og endelig 5) acceptabel for de mennesker, der skal anvende den.

På den store hormonkongres i København i 1960 var Enovid-pillen, også kaldet Pincus-pillen efter den amerikanske hormonforsker Gregory Pincus, et af hovedemnerne. Enovid er et hormonpræparat, der virker svangerskabsforebyggende, fordi det hindrer ægløsningen. De foretagne forsøg synes tilfulde at godtgøre, at denne virkning rent faktisk indtræffer, når pillen anvendes.

Er man da hermed nået frem til den så længe efterlyste metode til reguleringen af fødselstallet?

Pincus-pillen opfylder de to første krav, der er opstillet ovenfor, idet den både er effektivt svangerskabsforebyggende og simpel at anvende (indtages som almindelige piller; 1 pille pr. dag). Der synes ligeledes at være en mulighed for, at den gennem masseproduktion kan produceres billigt; endnu er prisen (ca. 1 krone pr. pille) dog alt for høj, til at pillen kan finde anvendelse i de såkaldte udviklingslande, hvor gennemsnitsindkomsten pr. person kun andrager omkring 2 kroner om dagen. Spørgsmålet om skadelige bivirkninger ved pillens anvendelse er stort og kompliceret. Ved anvendelse af Pincus-pillen påvirkes hele organismen, idet den svangerskabsforebyggende virkning opnås gennem en forstyrrelse i organismens hormonbalance.

Hormonpræparater har som bekendt længe været anvendt (blandt andet som middel mod barnløshed!) men der er en principiel forskel på den hidtidige anvendelse af hormonpræparater, hvor formålet groft forenklet har været at råde bod på forstyrrelser i hormonbalancen, og den her omtalte anvendelse af Pincus-pillen, hvor formålet tværtimod er at opnå den ønskede virkning gennem en forstyrrelse af denne balance.

Dr. Pincus og hans kolleger har ikke fundet væsentlige skadelige bivirkninger hos de 1500 kvinder, som har anvendt pillerne gennem kortere eller længere tid. Enkelte tilfælde af hovedpine og almindelig utilpashed samt en del tilfælde af tendens til vægtforøgelse var de mest iøjnefaldende virkninger. Hovedparten af de pågældende kvinder følte imidlertid intet som helst ubehag, ligesom deres frugtbarhed, efter at de ophørte med at anvende pillen, atter blev normal. Men hermed er spørgsmålet om skadelige bivirkninger naturligvis ikke besvaret fyldestgørende.

Der er jo erfaring for, at forstyrrelser af hormonbalancen kan give sig mange forskellige udslag på vidt forskellige tidspunkter. Endnu har man kun erfaringer fra 5 års anvendelse på et relativt beskedent antal forsøgspersoner. Der må kræves adskilligt flere forsøg over længere perioder, og endnu flere mulige bivirkninger bør inddrages i undersøgelserne, før sundhedsmyndighederne kan give grønt lys for Pincus-pillens generelle anvendelse. Men når dette er sagt, bør det også tilføjes, at Pincus-pillen synes

at repræsentere en meget stor landvinding hen imod den ideelle familieplanlægningsmetode.

Kan anvendelsen af pillen da accepteres overalt?

Svaret herpå må afhænge af befolkningens almindelige indstilling til bevidste indgreb i befolkningsudviklingen. Her gælder det jo, at indgreb over for dødeligheden er almindeligt accepterede, og i årene efter krigen har man set, hvorledes sådanne indgreb med forholdsvis beskedne omkostninger har kunnet gennemføres med en meget stor effekt, selv i de teknisk og økonomisk mest tilbagestående lande. På dette område går arbejdet stadig videre, og virkningerne heraf i form af stedse faldende dødelighed er endnu ikke udtømt.

Det er imidlertid en kendsgerning, at der ikke råder samme enighed med hensyn til anvendelsen af en række af de foreliggende metoder til begrænsning af fødselshyppigheden. Men selv om der i de forskellige kulturmilieuer gør sig forskellige opfattelser gældende med hensyn til dette eller hint befolkningspolitiske middel, det være sig af etiske, religiøse eller måske politiske årsager (en udredning heraf falder uden for denne fremstillings rammer), vil dog de allerfleste kunne tilslutte sig hovedtanken, at en bevidst befolkningspolitik er at foretrække som regulator af den kommende befolkningsudvikling fremfor sult og sygdom.

Hvad de hidtil kendte metoder til begrænsning af fødslerne angår, har deres anvendelse forudsat en sådan hygiejnisk standard, at disse metoder i virkeligheden først har kunnet slå igennem, når befolkningens levestandard var nået op på et relativt højt niveau. Men selv om vi nu forudsatte, at videnskaben i dag mødte op med en metode, som var både effektiv, nem at anvende, uden skadelige bivirkninger og dertil billig i anskaffelse – men det bør understreges, at denne situation endnu ikke foreligger – så ville der dog forløbe en rum tid, før denne metode kunne finde almindelig anvendelse i alle befolkninger. Foruden de skitserede hindringer i form af etisk, religiøst eller politisk betonet aversion imod anvendelsen af en sådan metode ville alene myndighedernes vanskeligheder ved at udbrede kendskabet til metoden helt ud til de fjerneste landsbyer forsinke dens udbredelse med adskillige år.

Lad os derfor se på, hvor lang frist vi har, hvis vi ønsker at hindre, at naturens selvregulerende kræfter bliver dominerende i reguleringen af befolkningsudviklingen i verden. Kan vi i det hele taget nå at komme disse kræfter i forkøbet?

Jordens folketal vokser for øjeblikket med godt 1,7 % om året. Hvis den faldende tendens for dødeligheden fortsætter, og hvis den bevidste reduktion af fødselshyppigheden først kan forventes at indtræffe på et relativt højt udviklingsniveau, således som tilfældet har været hidtil – og det er nok realistisk at gå ud fra disse to forudsætninger for befolknings-

udviklingen i endnu en række år – da vil den årlige tilvækst stige til ca. 2 % inden 1980. Der er i dag områder af verden, hvor den årlige tilvækst endog ligger helt oppe på omkring 3 %.

Vi kan da fastslå, at fødevareproduktionen for at vinde med i dette kapløb må øges med mindst 2 % om året i de kommende år. Hvis vi tager skyldigt hensyn til, at det samlede fødevareforbrug pr. indbygger i de rige lande vil stige med den stærkt voksende indtægt i disse lande, ikke mindst fordi fødevareforbrugets indhold af de »uøkonomiske« animalske fødevarer, smør, æg, kød m. v., er stigende med indtægten, må vi endog kræve en væsentlig stærkere produktionsstigning, hvis fødevareforbruget pr. indbygger i de fattige samfund skal opretholdes. Denne sidste argumentation leder os umiddelbart ind på en meget væsentlig side af denne sag. Den mængde fødevarer, som stilles til en given befolknings rådighed er ikke først og fremmest bestemt af fødevarebehovets størrelse i forhold til det samlede fødevareudbud, men derimod af den købekraft, som den pågældende befolkning kan disponere over til indkøb af fødevarer. Når man betænker, at den samlede indtjente indkomst i verden er højst ulige fordelt, således at f. eks. en dansk familie gennemsnitlig disponerer over en indkomst der er 20 gange større end en indisk families, så kan det ikke undre, at også verdens fødevareresourcer fordeles meget ulige jfr. tabel 1[3]), der viser

*Tabel 1. Fødevareforbrug i 1955. (Pr. indb., pr. dag).*

| | Kalorier | Protein (gram) | Animalsk protein (gram) |
|---|---|---|---|
| Nordamerika | 3.150 | 95 | 67 |
| Vesteuropa | 2.950 | 84 | 43 |
| Oceanien | 3.200 | 91 | 59 |
| Sovjet | 3.000 | 90 | 34 |
| Østeuropa | 2.950 | 86 | 34 |
| Latinamerika | 2.500 | 67 | 26 |
| Mellemøsten | 2.600 | 82 | 13 |
| Asien | 1.925 | 52 | 8 |
| Afrika | 2.300 | 70 | 11 |
| Gens. for alle regioner | 2.325 | 66 | 21 |

det daglige kalorieforbrug pr. indbygger samt det daglige forbrug af animalsk protein. Ikke alene konsumerer de rige landes befolkninger flere kalorier pr. person end de fattige landes, men fødevareforbrugets sammensætning er også stærkt afvigende. Således er forbruget af animalske fødevarer 4–5 gange så stort i de udviklede lande i Nordamerika og Vesteuropa

[3]) Efter Thorkil Kristensen: The Economic World Balance side 135.

som i landene i Asien og Afrika. Hvis man beregner, hvor stort et antal vegetabilske kalorier befolkningerne i de forskellige lande lægger beslag på – til syvende og sidst hviler jo næsten al fødevareproduktion på planteproduktionen – må man omregne de animalske kalorier til vegetabilske under hensyn til, hvor mange vegetabilske kalorier der medgår til produktionen af en animalsk kalorie. Man finder da, at fødevareforbruget pr. indbygger i de udviklede lande omregnet i vegetabilske kalorier er 3–4 gange så stort som i landene i Asien og Afrika.

Det er således ikke muligt at give en realistisk vurdering af fødevareforsyningens udvikling ud fra en global opgørelse af fødevareproduktionen og fødevarebehov. Man kan udmærket forestille sig, at store folkerige staters fødevareforsyning ligger under det minimum, som må dækkes, før befolkningerne kan leve og arbejde normalt, medens andre stater har store overskudslagre af fødevarer, samtidig med at det faktiske fødevareforbrug i disse stater snarere er for højt, hvilket blandt andet medfører, at de overvægtiges problemer dominerer i lægernes sygejournaler. Ja, man behøver ikke at opstille denne situation som en hypotetisk mulighed – for sådan er jo netop de faktiske forhold i dag.

Men alt dette gør naturligvis kun verdens samlede fødevareproblem så meget alvorligere og bevirker, at hungergrænsen rykker nærmere i de områder, hvor svigtende købeevne optræder sammen med stærkt stigende befolkninger.

Hvis vi nu ser væk fra disse fordelingsproblemer, idet vi f. eks. opstiller den – urealistiske – forudsætning, at FAO og FN ville drage omsorg for, at hvert års fødevareproduktion fordeltes ligeligt mellem alle befolkninger, da ville den aktuelle fødevareproduktion være tilstrækkelig til, at alle jordens indbyggere kunne få dækket både deres kaloriebehov og behovet for protein, vitaminer og mineralske stoffer. Men hvorledes vil forsyningssituationen være om 25 år? Kan fødevareproduktionen gennem en længere periode sættes i vejret med de nødvendige 2 % om året?

Hvis man foretager en vurdering af den teknisk mulige landbrugsproduktion på Jorden, vil man formentlig finde, at landbrugsproduktionen kunne sættes i vejret til det 5- eller 10-dobbelte, og at dette ville kunne ske i løbet af en ret kort periode, dersom alle vore produktive ressourcer blev sat ind på opgaven. Lad os stoppe op et øjeblik, inden vi tvinges til at konfrontere denne tankekonstruktion med virkelighedens verden. Lad os forudsætte, at vi kunne øge fødevareproduktionen i mindst samme takt som befolkningen vokser, og at dette kunne fortsætte indtil landbrugsproduktionen var nået op til det 10-dobbelte af produktionen i 1960; i så fald ville vi nå den ultimative »hungergrænse« efter knap 120 år, idet folketallet ville være 10-doblet i løbet af denne periode, hvis den nuværende stigningtakt i befolkningsudviklingen opretholdes. Selv under disse åben-

bart urimeligt optimistiske forudsætninger om produktionsudvikling og fordelingspolitik ville allerede vore børnebørn, eller i det mindste deres børn igen, få de uundgåelige følger af befolkningspresset at føle – hvis altså ikke de befolkningspolitiske indgreb for alvor er slået igennem forinden.

Hvis vi vil bygge på mere realistiske forudsætninger, bliver billedet endog mere mørkt.

Ifølge undersøgelser foretaget af FAO skulle der ikke være mulighed for at udvide det samlede landbrugsareal med mere end knapt 20 %. Da det ofte drejer sig om jord af ringere kvalitet end de allerede inddragne arealer, vil disse 20 % samtidig angive en øvre grænse for den produktionsforøgelse, der kan forventes herfra. Betydeligt mere kan man formentlig nå ved en mere intensiv udnyttelse af jorden igennem øget anvendelse af kunstgødning, vanding og afvanding samt ved overgang til andre dyrkningsmetoder. Men der knytter sig visse forbehold hertil. Om kunstgødning og kunstvanding gælder det i værste fald, at ressourcerne kan blive udtømt; for gødningsstoffernes vedkommende synes der således at kunne blive tale om knaphed på fosfater inden for en ikke alt for fjern fremtid, og vandressourcerne er allerede i dag fuldt udnyttet mange steder. I bedste fald gælder det imidlertid for alle disse forslag til en mere intensiv udnyttelse af landbrugsarealet, at de koster penge. Øget anvendelse af gødningsstoffer forudsætter investeringer i gødningsfabrikker; vanding og afvanding kræver meget omfattende dæmningsanlæg og kanalsystemer, idet de nemmeste og billigste vandingsmuligheder ofte vil være udnyttet i forvejen. Men landbrugsproduktionen er jo som alle andre produktionsgrene undergivet knaphedens lov. Der bliver som regel ikke opført fabrikker og kunstvandingsanlæg for et større beløb, end disse anlæg kan forrente, og i hvert fald vil der også fra andre sektorer i samfundene blive stillet store investeringskrav; der skal bruges penge til udbygning af trafik- og uddannelsesvæsen og ikke mindst til energiproduktionen, ligesom militærudgifterne formentlig endnu i mange år vil lægge beslag på en stor del af landenes økonomiske ressourcer.

Men hertil kommer, at den øgede anvendelse af kunstgødning, vanding og afvanding ofte vil have vanskeligt ved at trænge igennem i det for størstedelens vedkommende meget primitive og stærkt traditionsbundne landbrugserhverv – og dette gælder i endnu højere grad anvendelsen af nye dyrkningsmetoder, herunder overgang til nye plantesorter og anvendelse af nye og mere effektive metoder til bekæmpelse af ukrudt og skadedyr. Al erfaring tyder på, at sådanne institutionelle modstande ikke kan brydes på kort tid. Der kræves en forbedring af det almindelige uddannelsesniveau og ofte tillige en radikal ændring af erhvervsstruktur og ejendomsforhold, før sådanne reformer kan vinde frem.

En gruppe af danske forskere har i en nylig offentliggjort rapport[4]) redegjort for deres vurdering af mulighederne for forøgelse af landbrugsproduktionen gennem de forskellige ovenfor nævnte metoder under hensyntagen til investeringskrav og institutionelle modstande i de forskellige egne af Jorden og er nået til det resultat, at chancerne for en vækstrate i landbrugsproduktionen i de næste 20–30 år på mere end 2 % om året synes at være ret små, men at der skulle være en reel mulighed for en vækstrate imellem 1,5 og 2 %.

Denne vurdering af de kommende års landbrugsproduktion må suppleres med en vurdering af mulighederne for udnyttelse af havets rigdomme, før fødevareforsyningen i årene fremover kan anslås. I denne forbindelse nævnes ofte mulighederne for at producere alger i særlige bassiner, en metode, der samtidig kunne bidrage til afhjælpning af proteinknapheden, idet der er mulighed for at fremelske særlige proteinholdige alger. Det bør dog straks understreges, at sådanne planer endnu ligger langt fra virkelighedens verden. Det er naturligvis rigtigt, at man *kan* producere næringsmidler af alger fra sådanne algedamme, men produktionsomkostningerne er prohibitive i dag og endnu langt ud i fremtiden. Det samme gælder adskillige andre forslag om at hente mad fra havet. Det er i dag ikke muligt at øjne nogen billig genvej til udnyttelse af havets næringsstoffer. (Hvortil kommer, at mængden af næringsstoffer i havet naturligvis også er begrænset; det kan nævnes, at den årlige planteenergidannelse i havet nu almindeligt anses at være af samme størrelsesorden som den, der finder sted på landjorden). Kun gennem fiskeri har vi mulighed for en økonomisk udnyttelse af havets rigdomme, og naturligvis giver fiskeriet et værdifuldt – omend beskedent – tilskud til den samlede fødevareforsyning (ca. 1 % af kaloriemængden og ca. 5 % af den animalske protein).

Konklusionen af disse betragtninger bliver da den, at der synes at være en alvorlig risiko for, at befolkningerne i store områder af jorden vil opleve en forringelse i fødevareforsyningen i de kommende 20–25 år; kun omfattende befolkningspolitiske indgreb mod den fortsatte stærke vækst i folketallet synes at kunne afværge denne risiko, men er det sandsynligt eller blot tænkeligt at sådanne indgreb vil blive foretaget inden for det nævnte tidsrum?

Denne problemstilling har svært ved at blive accepteret i de rige og stadig ekspanderende nationer i Europa, U. S. A. og Sovjet. Dette skyldes vel først og fremmest, at samfund i stærk vækst, hvor udbuddet af varer og tjenester øges stærkt år for år, vægrer sig ved at erkende, at jordens ydeevne er begrænset. Man er endog tilbøjelig til helt at se bort herfra og sætte sin lid til videnskaben, som jo også på mange felter har vist sig

[4]) Jfr. note side 32.

at rumme store muligheder. M. h. t. dækningen af fødevarebehovet, er videnskabens muligheder dog utvivlsomt mere begrænsede, således som det er søgt påvist i det foregående, men denne begrænsning har ganske vist ikke hidtil været af aktuel interesse for befolkningerne i de nævnte, rige samfund.

Når specielt samfundsvidenskaberne har vægret sig ved at acceptere det i det foregående skitserede oplæg til en diskussion af befolkningsproblemet, har det måske sin specielle forklaring deri, at samfundsvidenskaberne på dette område hidtil har været præget af en reaktion imod Malthusianismen; denne retning inden for videnskaben gik ind for Malthus' befolkningsteorier, således som disse fandt udtryk i hans Essays on the Principle of Population. Heri hævdede Malthus, at befolkningen i et samfund tenderer mod at vokse efter en geometrisk række, men dette hindres af konsumgodeproduktionens (i et fattigt samfund først og fremmest fødevareproduktionens) svagere stigning, hvorfor befolkningstilvæksten vil blive holdt i ave på grund af svigtende fødevareforsyning og lønnen derfor blive fastholdt på et niveau, der svinger omkring det absolutte livsminimum.

Denne teori syntes jo at blive effektivt afkræftet af udviklingen i det 19. århundrede og første halvdel af det 20. århundrede.

Da Malthusianismen samtidig blev lagt for had i de politiske bevægelser, som udsprang fra den nye klasse af industriarbejdere i de omtalte samfund, især på grund af teoriens udsagn om det uundgåelige i, at lønnen måtte svinge omkring livsminimum (»den jernhårde lønningslov«)[5]), er det ret naturligt, at alle befolkningsteorier, der mindede om Malthusianisme, på forhånd måtte blive forkastet.

Hvorvidt det her skitserede oplæg til en diskussion af befolkningsspørgsmål er malthusianisme eller neo-malthusianisme er dog til syvende og sidst mindre væsentligt. Hvis oplægget er realistisk – og det synes stadig vanskeligere at benægte dette – kan den etikette, man hæfter på det, ikke være tilstrækkelig argumentation for at forkaste det. Det er da også symptomatisk, at befolkningsproblemet nu rejses fra mange sider ikke mindst i de underudviklede lande.

I kommunistiske samfund bestrider man dog stadig, at den fortsatte befolkningstilvækst indebærer en trussel mod opretholdelsen af fødevareforsyningen, og i udpræget katolske samfund fornægter man det her givne oplæg ud fra en indgroet modvilje mod befolkningspolitiske indgreb; man ser derfor i F. N. og andre internationale forsamlinger, hvorledes denne

[5]) Visse udfordrende formuleringer i Malthus' Essay on the Principle of Population bidrog også stærkt til reaktionen imod Malthusianismen, således det velkendte: A man who is born into a world already possessed, if he cannot get subsistence from his parents on whom he has a just demand, and if the society does not want his labor, has no claim of right to the smallest portion of food, and, in fact, has no business to be where he is. *At Nature's mighty feast, there is no vacant cover for him.* She tells him to be gone.

koalition af kommunistiske og katolske stater blokerer enhver diskussion af befolkningsproblemer og dermed hindrer, at stærkt tiltrængte befolkningspolitiske foranstaltninger iværksættes eller støttes igennem disse institutioner.

## III. BEFOLKNINGSUDVIKLING OG ARBEJDSKRAFTPROBLEMER

### A. *Status:*

Størrelsen og sammensætningen af et lands befolkning er bestemmende for *arbejdsstyrkens* størrelse og sammensætning. Den udvikling i folketallet, som foran er skitseret, indebærer derfor også væsentlige ændringer i arbejdsstyrken i de kommende 20–25 år. Hvis man begrænser sine undersøgelser til de nævnte 20–25 år vil man kunne drage ret pålidelige konklusioner om arbejdsstyrkens udvikling, idet langt den overvejende del af de personer, der indgår i arbejdsstyrken omkring 1980 allerede er født, således at en forudberegning af udviklingen er mulig blot ved at anslå udviklingen i dødelighed i de pågældende aldersklasser.

Aldersfordelingen i en befolkning er et resultat af den hidtidige udvikling i fødselshyppighed og dødelighed (samt vandringer). Omvendt betinger den aktuelle aldersfordeling den fremtidige fødselshyppighed og dødelighed, idet f. eks. en befolkning, hvor det relative antal kvinder i fødedygtig alder er højt, alt andet lige vil have en større fødselshyppighed (antal fødsler pr. periode i forhold til hele befolkningen) end en befolkning med et relativt lille antal kvinder i denne aldersklasse.

Desuden er aldersfordelingen i en befolkning bestemmende for, hvor mange personer der kan deltage aktivt i produktionen i vedkommende samfund og dermed også for, hvor stor en del af befolkningen, der skal forsørges af den økonomisk aktive befolkning. Disse forhold er naturligvis af stor betydning ved en analyse af de økonomiske vækstmuligheder i det pågældende samfund.

Oplysninger om befolkningernes aldersfordeling foreligger kun fyldestgørende for Nordamerikas, Oceaniens og Vesteuropas vedkommende. – M. h. t. de øvrige regioner kan man på grundlag af oplysninger fra enkelte lande inden for disse beregne mere eller mindre præcise skøn. I nedenstående tabel 2 er angivet fordelingen på de 3 aldersgrupper 0–14, 15–64, 65 år og derover i samtlige 9 regioner på grundlag af den ovennævnte F. N. rapport (side 28, noten). Medens tallene for Nordamerikas, Oceaniens og Vesteuropas vedkommende må anses for ret nøjagtige, er navnlig tallene for Mellemøsten, Asien og Afrika meget usikre. Der er desuden grund til at understrege, at de i tabellen anførte regionstal dækker over betydelige variationer fra land til land inden for regionerne.

*Tabel 2. Aldersfordelingen 1955.*

| | | Under 15 år | 15–64 år | 65 år og derover | I alt |
|---|---|---|---|---|---|
| Nordamerika... | Mill. | 52.2 | 113.6 | 16.2 | 182 |
| | pct. | 28.7 | 62.4 | 8.9 | 100.0 |
| Vesteuropa..... | Mill. | 75.4 | 193.7 | 27.9 | 297 |
| | pct. | 25.4 | 65.2 | 9.4 | 100.0 |
| Oceanien..... | Mill. | 3.7 | 8.1 | 1.2 | 13 |
| | pct. | 28.7 | 62.4 | 8.9 | 100.0 |
| USSR..... | Mill. | 62.5 | 123.9 | 10.6 | 197 |
| | pct. | 31.7 | 62.9 | 5.4 | 100.0 |
| Østeuropa..... | Mill. | 28.5 | 73.0 | 10.5 | 112 |
| | pct. | 25.4 | 65.2 | 9.4 | 100.0 |
| Latinamerika... | Mill. | 74.1 | 102.3 | 6.6 | 183 |
| | pct. | 40.5 | 55.9 | 3.6 | 100.0 |
| Mellemøsten.... | Mill. | 38.7 | 53.9 | 2.4 | 95 |
| | pct. | 40.8 | 56.7 | 2.5 | 100.0 |
| Asien..... | Mill. | 570.0 | 809.7 | 38.3 | 1.418 |
| | pct. | 40.2 | 57.1 | 2.7 | 100.0 |
| Afrika..... | Mill. | 79.1 | 109.1 | 4.8 | 193 |
| | pct. | 41.0 | 56.5 | 2.5 | 100.0 |
| I alt..... | Mill. | 984.2 | 1.587,3 | 118.5 | 2.690 |
| | pct. | 36.6 | 59.0 | 4.4 | 100.0 |

Kilde: The Future Growth of World Population, New York 1958–

Det fremgår af tabellen, at der går en meget klar skillelinje mellem to grupper af regioner. I gruppen bestående af Nordamerika, Vesteuropa, Sovjet og Østeuropa udgør børnene 25–30 % og aldersklasserne over 65 år ca. 9 % (Sovjetunionen dog kun ca. 5,5 %), medens børnene i regionerne Latinamerika, Mellemøsten, Asien og Afrika udgør mere end 40 % af hele befolkningen, og de gamle over 65 år til gengæld kun fra 2,5 til 3,6 %.

De produktive aldersklasser, d.v.s. de 15–64-åriges andel, udviser ikke den samme kraftige variation; de udgør fra 62,4 % til 65,2 % i de 5 førstnævnte regioner og fra 55,9 % til 57,1 i de 4 sidstnævnte. Det kan utvivlsomt betvivles, om denne aldersinddeling netop giver udtryk for fordelingen mellem regionernes økonomisk aktive personer og de personer, hvis forsørgelse hviler som en byrde på samfundet, således som det indiceres ved anvendelsen af udtrykket de produktive aldersklasser for aldersklasserne fra 15 til 64 år. Navnlig gælder det, at de unge indtræder i arbejdsstyrken tidligere i de økonomisk underudviklede regioner end i de mere udviklede, hvor den stadig mere komplicerede produktionsteknik fordrer stadig længere uddannelse af ungdommen; tages hensyn hertil, vil man nå frem til, at forholdet mellem antallet af økonomisk aktive og antallet af de personer, der skal forsørges af de økonomisk aktive, måske ikke er så forskellig i de to grupper af regioner, der er nævnt, jfr. nedenfor, tabel 3.

Den store forskel i de 0–14-åriges andel af hele befolkningen mellem de to grupper af regioner får derimod meget stor betydning for den kommende udvikling i dødelighed og måske navnlig i fødselshyppighed og dermed for befolkningstilvæksten i de to regionsgrupper. Med uændret frugtbarhed og faldende dødelighed (hvilket er den sandsynlige udvikling i de førstkommende år i de fleste underudviklede lande), vil jo de store årgange, der i dag er i alderen 0–14 år i de fire regioner Latinamerika, Mellemøsten, Asien og Afrika om 10–15 år give disse regioner et voldsomt fødselsoverskud.

I tabel 2 er de ni regioners folketal og aldersfordeling angivet for året 1955. Spørgsmålet om arbejdskraftens størrelse er imidlertid som nævnt ovenfor ikke tilfredsstillende oplyst herved, idet der er væsentlig forskel mellem regionerne m. h. t. både de unges og de ældres deltagelse i erhvervsarbejde, ligesom det også er velkendt, at kvinder ikke tager aktiv del i produktionslivet i samme omfang i de ni regioner.

I nedenstående tabel 3 er anført de økonomisk aktives andel af totalbefolkningen samt de økonomisk aktives andel inden for de forskellige aldersklasser særskilt for hvert køn.

Tabellen er opstillet efter oplysninger i Yearbook of Labour Statistics 1958. Det må imidlertid stærkt fremhæves, at der er stor usikkerhed knyttet til opgørelsen af et lands økonomisk aktive personer. Begrebet er defineret som: »the total of employed persons (including employers, persons working on their own account, salaried employers and wage earners, and, so far as data are available, unpaid family workers) and of persons unemployed at the time of the census. The economically active population does not include students, women occupied solely in domestic duties, retired per-

*Tabel 3. Økonomisk aktive kvinder og mænd i forskellige aldersgrupper.*

| | Mænd | | | | Kvinder | | | | Ialt |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | 15–19 | 20–64 | 65– | Alle aldersgrupper | 15–19 | 20–64 | 65– | Alle aldersgrupper | Alle aldersgrupper |
| | (per cent) | | | | | | | | |
| Nordamerika | 49.2 | 93.3 | 36.3 | 57.0 | 30.9 | 39.4 | 9.7 | 24.9 | 40.8 |
| Vesteuropa | 73.3 | 93.7 | 39.8 | 63.8 | 51.8 | 33.0 | 8.3 | 24.5 | 44.6 |
| Oceanien | 75.6 | 95.7 | 31.5 | 61.5 | 65.2 | 25.6 | 4.7 | 19.0 | 40.3 |
| Østeuropa | 56.7 | 94.3 | 60.9 | 60.8 | 58.1 | 59.9 | 24.4 | 42.0 | 49.7 |
| Latinamerika | 76.1 | 95.2 | 75.2 | 56.7 | 26.8 | 23.1 | 12.7 | 15.0 | 35.6 |
| Mellemøsten | 82.8 | 95.7 | 82.6 | 64.7 | 42.5 | 41.7 | 31.0 | 30.9 | 40.5 |
| Syd- og Østasien | 56.2 | 92.6 | 51.3 | 54.4 | 46.8 | 52.4 | 19.2 | 32.9 | 39.3 |
| Afrika | 66.4 | 94.1 | 72.6 | 61.3 | 27.1 | 31.4 | 18.8 | 19.3 | 44.5 |
| I alt | 65.3 | 93.8 | 51.9 | 59.5 | 41.6 | 37.8 | 13.8 | 25.5 | 41.1 |

Kilde: Yearbook of Labour Statistics 1958, Geneva 1958.

sons, persons living entirely on their own means, and persons wholly dependent upon others«.

Imidlertid er der store vanskeligheder ved at følge denne definition navnlig i de mindre udviklede lande. Specielt f. s. v. angår unpaid family workers råder der stor usikkerhed. Denne gruppe forekommer først og fremmest i de mindre udviklede regioner og er her stærkt repræsenteret blandt kvinder i alle aldersgrupper og blandt 15–19-årige mænd.

Visse tendenser kan dog udledes af tabellen.

a. I samtlige regioner tilhører ca. 94 af mænd i aldersgruppen 20–64 år den økonomisk aktive del af befolkningen. Denne andel varierer kun ganske lidt fra region til region, 92,6 i Syd- og Østasien til 95,7 i Mellemøsten og Oceanien.

b. I de udviklede regioner hvor særlige understøttelsesforanstaltninger for de gamle ofte er gennemført, tilhører kun ca. 1/3 af mændene og mindre end 1/10 af kvinderne over 65 år den økonomisk aktive befolkning (Herfra undtaget Østeuropa med henh. 61 pct. og 24 pct. i arbejdsstyrken), medens en væsentlig større andel af de gamle tilhører arbejdsstyrken i de mindre udviklede regioner; (det er vel rimeligt her at tilføje, at kun en meget lille del af de mindre udviklede landes befolkning befinder sig i denne aldersgruppe).

c. Der synes at være en tendens til, at den andel af de 15–19-årige, der på grund af studier eller anden uddannelse ikke henregnes til arbejdsstyrken, er voksende med regionernes udviklingsgrad. Billedet tilsløres imidlertid i nogen grad af det ovennævnte usikkerhedsmoment m. h. t. behandlingen af unpaid family workers, idet disse unge oftest vil tilhøre denne gruppe i de mindre udviklede regioner.

d. I de tre mest udviklede regioner Nordamerika, Oceanien og Vesteuropa er knap 25 % af kvinderne henført til den økonomisk aktive del, men der er en tydelig forskel mellem de tre regioner m. h. t. aldersfordelingen af de økonomisk aktive kvinder. I Vesteuropa og endnu tydeligere i Oceanien er det navnlig de helt unge, som deltager i produktionslivet, medens de lidt ældre (efter giftermål) er udenfor. I U.S.A. gør det modsatte sig gældende. De helt unge er (på grund af uddannelse) uden for arbejdsstyrken, til gengæld er en større del af de lidt ældre (gifte) kvinder med i denne.

e. I Østeuropa og formentlig også i Sovjetunionen er en relativ høj andel af kvinderne økonomisk aktive.

f. I Latinamerika tilhører kun meget få kvinder arbejdsstyrken, oplysningerne fra de øvrige underudviklede regioner tillader ingen sikre vurderinger af forholdene m. h. t. kvindernes andel i arbejdsstyrken, idet atter usikkerheden m. h. t. rubriceringen af unpaid family workers spiller ind;

det synes dog som om væsentlig flere kvinder end i Latinamerika tager aktiv del i arbejde uden for hjemmet.

Arbejdsstyrkens størrelse i et land er nært forbundet med aldersfordelingen for dette lands befolkning; arbejdsstyrkens sammensætning må derimod først og fremmest ses i relation til erhvervsfordelingen i den pågældende befolkning.

Det er let forståeligt, at arbejdsstyrkens sammensætning m. h. t. erhverv har en selvstændig betydning ved siden af selve arbejdsstyrkens størrelse. I et samfund hvor f. eks. 80 pct. af hele befolkningen ernærer sig ved primærproduktion (landbrug, fiskeri), er det en tidkrævende proces at skabe en industriarbejderklasse; det er for det første et spørgsmål om teknik og faglig uddannelse, men også i høj grad et spørgsmål om tilvænning til helt nye arbejdsforhold og boligforhold; springet fra landsbysamfundet til en storbys industrikvarterer kan være overmåde stort, måske især for mennesker i de økonomisk underudviklede regioner, hvor landsbysamfundet endnu mange steder er helt isoleret fra det øvrige samfund.

Medens variationerne fra region til region i arbejdsstyrkens størrelse i forhold til folketallet fandtes at være beskedne, er derimod de ni regioners erhvervsfordelinger meget forskellige. Ganske vist er de foreliggende oplysninger højst mangelfulde; fra hovedparten af landene i de økonomisk underudviklede regioner har vi så at sige ingen statistik over befolkningens erhvervsfordeling, og kvaliteten af de indsamlede tal må anses for ringe; men de lande, hvorfra en sådan statistik er fremskaffet, viser til gengæld en slående forskel fra de økonomis udviklede regioner.

I tabel 4 er for visse lande givet procenttal for befolkningens fordeling på de tre erhvervshovedgrupper, primære erhverv (landbrug, fiskeri), sekundære erhverv (industri, håndværk, minedrift) og tertiære erhverv (handel, administration, liberale erhverv m. m.).

Medens de primære erhverv kun omfatter fra 5 til 20 % af erhvervsbefolkningen i industrilandene i Nordamerika, Vesteuropa og Oceanien, er det ikke ualmindeligt, at 70–80 % af erhvervsbefolkningen i et økonomisk underudviklet land i Syd- og Østasien eller Afrika er beskæftiget inden for denne erhvervsgruppe. I øvrigt viser tabellen, som man også ville vente, at der er meget store variationer i erhvervsfordelingen fra land til land inden for samme region. I Vesteuropa har U. K. kun knap 5 % beskæftiget i primære erhverv, medens Italien har 42 % og Spanien 49 %. I Østeuropa har Østtyskland 30 % beskæftiget i primære erhverv, Jugoslavien 67 %. I Latinamerika er de tilsvarende tal for Argentina og Bolivia 25 % og 72 %.

*Tabel 4. Fordeling af økonomisk aktive i erhvervshovedgrupper ca. 1950, i pct.*

| | Årstal | Primære erhverv | Sekundære erhverv | Tertiære erhverv | Uoplyst erhverv |
|---|---|---|---|---|---|
| *Nordamerika:* | | | | | |
| Canada | 1951 | 19.0 | 34.3 | 45.2 | 1.5 |
| U.S.A. | 1950 | 12.2 | 34.7 | 50.4 | 2.7 |
| *Vesteuropa:* | | | | | |
| Belgien | 1947 | 12.1 | 48.8 | 36.3 | 2.8 |
| Frankrig | 1954 | 26.6 | 34.4 | 36.0 | 3.0 |
| Italien | 1951 | 42.2 | 31.6 | 26.2 | – |
| Holland | 1947 | 19.3 | 32.3 | 45.8 | 2.6 |
| Spanien | 1950 | 48.8 | 24.6 | 25.0 | 1.6 |
| Sverige | 1950 | 20.4 | 39.7 | 39.2 | 0.7 |
| U.K. | 1951 | 4.9 | 47.5 | 47.2 | 0.4 |
| Vesttyskland | 1950 | 23.2 | 41.6 | 33.1 | 2.1 |
| *Oceanien:* | | | | | |
| Australien | 1947 | 15.6 | 35.2 | 42.0 | 7.2 |
| *Østeuropa:* | | | | | |
| Jugoslavien | 1953 | 66.8 | 15.4 | 6.0 | 11.8 |
| Tjekkoslovakiet | 1947 | 37.7 | 37.3 | 24.6 | 0.4 |
| Ungarn | 1949 | 52.9 | 23.2 | 17.4 | 6.5 |
| Østtyskland | 1946 | 29.2 | 41.2 | 29.6 | – |
| *Afrika:* | | | | | |
| Algier | 1948 | 80.8 | 6.4 | 10.7 | 2.1 |
| Mozambique | 1950 | 75.4 | 5.9 | 18.7 | – |
| Union of South Africa | 1946 | 46.9 | 20.2 | 28.1 | 4.8 |
| *Latinamerika:* | | | | | |
| Argentina | 1947 | 25.2 | 27.9 | 41.1 | 5.8 |
| Bolivia | 1950 | 71.6 | 13.2 | 13.9 | 1.3 |
| Brazilien | 1950 | 57.8 | 15.9 | 26.1 | 0.2 |
| Chile | 1952 | 30.1 | 28.4 | 38.0 | 3.5 |
| Haiti | 1950 | 83.2 | 5.5 | 8.5 | 2.8 |
| Mexiko | 1950 | 57.8 | 15.5 | 21.6 | 5.1 |
| Peru | 1940 | 62.5 | 19.0 | 18.5 | – |
| Venezuela | 1950 | 41.3 | 18.1 | 32.2 | 8.4 |
| *Mellemøsten:* | | | | | |
| Ægypten | 1947 | 53.6 | 5.5 | 29.8 | 11.1 |
| *Syd- og Østasien:* | | | | | |
| Ceylon | 1946 | 52.9 | 10.3 | 26.1 | 10.7 |
| Indien | 1951 | 70.6 | 10.7 | 18.7 | – |
| Japan | 1950 | 48.4 | 21.4 | 30.0 | 0.2 |
| Malaya | 1947 | 64.9 | 10.6 | 24.3 | 0.2 |
| Pakistan | 1951 | 76.5 | 7.3 | 12.5 | 3.7 |
| Philippinerne | 1948 | 65.7 | 8.2 | 17.1 | 9.0 |
| Thailand | 1947 | 84.8 | 2.3 | 11.7 | 1.2 |

Kilde: Demographic Yearbook 1956.

B. *Forventet udvikling.*

De foreliggende befolkningsprognoser viser, at befolkningen i de produktive aldersklasser vil vokse i stort set samme takt som hele befolkningen i alle områder af verden, jfr. tabel 5, som viser befolkningens aldersfordeling i 1955, 1970 og 1980. Hvorvidt antallet af økonomisk aktive vil vokse i samme takt er derimod mere usikkert.

Hvis vi udelukkende interesserer os for antallet af arbejdstimer, der kan forventes at ville blive præsteret i årene omkring 1980, og altså ser væk fra kvaliteten af arbejdsydelserne, vil vi finde en meget karakteristisk forskel i udviklingen i de økonomisk udviklede regioner og de økonomisk tilbagestående regioner.

I de første – altså i de rige lande – vil udbuddet af arbejdskraft kun være svagt stigende – ja, i Vesteuropa vil det endog være faldende, medens det vil være meget stærkt stigende i alle de fattige lande.

Disse to hovedtendenser kan der ikke rokkes ved, hvordan man så vender og drejer de foreliggende oplysninger, men vil man mere præcist vide, hvorledes antallet af arbejdstimer kan forventes at være i 1980 sammenlignet med i dag, må man undersøge sagen lidt nærmere og bl. a. se på, hvordan det vil gå med kvinders udeerhverv og af de ældres og de helt unges status på arbejdsmarkedet.

I dag udgør de erhvervsmæssigt beskæftigede ca. 40 % af befolkningen i hele verden, jfr. tabel 3, og denne andel varierer ikke så forfærdelig meget fra den ene type af samfund til den anden. Hvis man dernæst regner med, at de erhvervsmæssigt beskæftigede kvinders antal vil være svagt stigende, således som tilfældet har været hidtil, henstår derefter spørgsmålet om den daglige arbejdstids længde og om ferier.

I de udviklede regioner er den ugentlige arbejdstid for øjeblikket knap 48 timer, 40 timer i Nordamerika, 45–48 timer i de øvrige udviklede regioner, medens arbejdstiden i de økonomisk underudviklede regioner, for så vidt der overhovedet foreligger oplysninger herom, ligger på et par og halvtreds timer om ugen. Ferien udgør fra 3–5 uger i de udviklede samfund, medens organiseret ferie oftest er ukendte fænomener i de fattige lande. Med den udvikling der nu er i gang i de udviklede regioner henimod kortere arbejdstid og længere ferier, synes det uomtvisteligt, at den ugentlige arbejdstid i løbet af de kommende 20–25 år vil blive nedsat med mindst 5 timer, og at ferieperioden vil blive øget med 1–2 uger.

I de økonomisk mindre udviklede regioner vil derimod ønsket om at øge reallønnen nok endnu i mange år helt overskygge ønskerne om kortere arbejdstid og navnlig om længere ferier, således at man i disse regioner kun kan forvente en beskeden nedgang i arbejdstiden og en endnu mere beskeden forøgelse af ferieperioden.

Hvis man bygger på forudsætninger som de her skitserede, vil man

*Tabel 5. Aldersfordeling 1955, 1970 og 1980.*

| | | Under 15 år | | | 15–64 år | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | 1955 | 1970 | 1980 | 1955 | 1970 | 1980 |
| Nordamerika.... | Mill. | 52.2 | 66.7 | 83.3 | 113.6 | 145.9 | 165.7 |
| | pct. | 28.7 | 28.0 | 29.7 | 62.4 | 61.3 | 59.2 |
| Vesteuropa..... | Mill. | 75.4 | 75.5 | 82.7 | 193.7 | 206.1 | 214.4 |
| | pct. | 25.4 | 23.6 | 24.1 | 65.2 | 64.4 | 62.5 |
| Oceanien..... | Mill. | 3.7 | 4.6 | 5.7 | 8.1 | 10.6 | 12.0 |
| | pct. | 28.7 | 27.1 | 28.4 | 62.4 | 62.1 | 60.2 |
| Sovjetunionen.... | Mill. | 62.5 | 74.9 | 84.4 | 123.9 | 154.6 | 178.5 |
| | pct. | 31.7 | 30.3 | 29.5 | 62.9 | 62.6 | 62.4 |
| Østeuropa..... | Mill. | 28.5 | 31.2 | 34.5 | 73.0 | 85.0 | 89.4 |
| | pct. | 25.4 | 23.6 | 24.1 | 65.2 | 64.4 | 62.5 |
| Latinamerika.... | Mill. | 74.1 | 113.9 | 153.7 | 102.3 | 150.1 | 196.4 |
| | pct. | 40.5 | 41.4 | 42.1 | 55.9 | 54.6 | 53.8 |
| Mellemøsten..... | Mill. | 38.7 | 56.3 | 71.3 | 53.9 | 74.1 | 92.6 |
| | pct. | 40.8 | 42.0 | 42.2 | 56.7 | 55.3 | 54.8 |
| Syd- og Østasien. | Mill. | 570.0 | 766.9 | 963.0 | 809.7 | 1043.1 | 1286.3 |
| | pct. | 40.2 | 41.1 | 41.4 | 57.1 | 55.9 | 55.3 |
| Afrika..... | Mill. | 79.1 | 100.8 | 120.2 | 109.1 | 136.9 | 161.0 |
| | pct. | 41.0 | 41.3 | 41.6 | 56.5 | 56.1 | 55.7 |
| I alt..... | Mill. | 984.2 | 1290.8 | 1598.8 | 1587.3 | 2006.4 | 2396.3 |
| | pct. | 36.6 | 37.1 | 37.9 | 59.0 | 57.8 | 56.8 |

| | | 65 år og derover | | | I alt | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | 1955 | 1970 | 1980 | 1955 | 1970 | 1980 |
| Nordamerika.... | Mill. | 16.2 | 25.4 | 31.0 | 182 | 238 | 280 |
| | pct. | 8.9 | 10.7 | 11.1 | 100 | 100 | 100 |
| Vesteuropa..... | Mill. | 27.9 | 38.4 | 45.9 | 297 | 320 | 343 |
| | pct. | 9.4 | 12.0 | 13.4 | 100 | 100 | 100 |
| Oceanien..... | Mill. | 1.2 | 1.8 | 2.3 | 13 | 17 | 20 |
| | pct. | 8.9 | 10.8 | 11.4 | 100 | 100 | 100 |
| Sovjetunionen.... | Mill. | 10.6 | 17.5 | 23.1 | 197 | 247 | 286 |
| | pct. | 5.4 | 7.1 | 8.1 | 100 | 100 | 100 |
| Østeuropa..... | Mill. | 10.5 | 15.8 | 19.1 | 112 | 132 | 143 |
| | pct. | 9.4 | 12.0 | 13.4 | 100 | 100 | 100 |
| Latinamerika.... | Mill. | 6.6 | 11.0 | 14.9 | 183 | 275 | 365 |
| | pct. | 3.6 | 4.0 | 4.1 | 100 | 100 | 100 |
| Mellemøsten..... | Mill. | 2.4 | 3.6 | 5.1 | 95 | 134 | 169 |
| | pct. | 2.5 | 2.7 | 3.0 | 100 | 100 | 100 |
| Syd- og Østasien. | Mill. | 38.3 | 56.0 | 76.7 | 1418 | 1866 | 2326 |
| | pct. | 2.7 | 3.0 | 3.3 | 100 | 100 | 100 |
| Afrika..... | Mill. | 4.8 | 6.3 | 7.8 | 193 | 244 | 298 |
| | pct. | 2.5 | 2.6 | 2.7 | 100 | 100 | 100 |
| I alt..... | Mill. | 118.5 | 175.8 | 225.9 | 2690 | 3473 | 4221 |
| | pct. | 4.4 | 5.1 | 5.3 | 100 | 100 | 100 |

Kilde: The Future Growth of World Population, New York 1958.

*Tabel 6. Udbud af arbejdskraft 1955 og 1980.*

| | Arbejdstimer pr. uge | | Arbejdsuger pr. år | | Samlet udbud af arbejdstimer pr. år i 1000 millioner timer | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | 1955 | 1980 | 1955 | 1980 | 1955 | 1980 |
| Nordamerika | 41 | 35 | 47 | 45 | 143.2 | 170 |
| Vesteuropa | 47 | 40 | 49 | 47 | 304.6 | 268 |
| Oceanien | 45 | 38 | 48 | 46 | 11.3 | 13 |
| Sovjet | 48 | 40 | 49 | 47 | 232.2 | 248 |
| Østeuropa | 49 | 45 | 50 | 48 | 136.9 | 155 |
| Latinamerika | 50 | 48 | 51 | 50 | 165.8 | 300 |
| Mellemøsten | 51 | 48 | 51 | 50 | 99.7 | 160 |
| Fjerne Østen | 52 | 48 | 51 | 50 | 1478.1 | 2240 |
| Afrika | 52 | 48 | 51 | 50 | 228.1 | 320 |
| I alt | | | | | 2799.9 | 3874 |

Kilde: 1955-tallene for arbejdstimer pr. uge bygger dels på oplysninger fra L. L. O.'s Yearbook of Labour Statistics og dels på frie skøn. 1980-tallene for arbejdstimer pr. uge er overalt baseret på frie skøn jfr. teksten.
Antal arbejdsuger pr. år er skønnede både 1955 og 1980. Det samlede antal arbejdstimer pr. år er herefter beregnet ud fra oplysninger om arbejdsstyrkens størrelse; for 1955 findes disse oplysninger i tabel 3 og for 1980 henvises til teksten.

finde, at udbuddet af arbejdstimer i 1980 i de rige samfund kun vil være steget med omkring 5 % i forhold til i dag, medens stigningen i de fattige områder af verden vil udgøre mere end 40 %, jfr. tabel 6, som viser resultatet af sådanne beregninger særskilt for ni regioner.

Sammenfattende kan den forventede udvikling i udbuddet af arbejdskraft beskrives på følgende måde: I de økonomisk mest udviklede regioner Nordamerika, Vesteuropa, Oceanien, Sovjetunionen og Østeuropa vil antallet af personer i de produktive aldersklasser kun stige svagt. Samtidig er der i disse regioner en udvikling i gang henimod kortere arbejdstid og længere ferier og mere tidkrævende uddannelse, således at det udbudte antal arbejdstimer kan forventes stort set at ville holde sig konstant. I de resterende regioner, Latinamerika, Mellemøsten, Syd- og Østasien og Afrika vil derimod befolkningsstigningen også for de 15–64-årige være meget udpræget, og de udviklingstendenser i retning af en formindskelse af arbejdsudbuddet, der er omtalt for de økonomisk udviklede regioners vedkommende, kan ikke forventes i samme grad at ville slå igennem her. Samtidig er der en mulighed for, at kvinder i større udstrækning end hidtil vil blive inddraget i egentligt erhvervsarbejde, således at man kan konkludere, at disse regioners arbejdsudbud vil blive stærkt stigende.

Afsluttende bør det anføres, at beskrivelsen af den fremtidige arbejdskraftudvikling bliver højst ufuldkommen, når man som her alene holder sig til den forventede udvikling i antallet af udbudte arbejdstimer. Kvaliteten af præsterede arbejde spiller naturligvis også en stor rolle; arbejdskvaliteten afhænger af arbejdsstyrkens sundhedsforhold, uddannelsesniveau osv. og ikke mindst arbejdskraftens erhvervsmæssige tilhørsforhold. Et forsøg på en vurdering af disse forhold falder uden for denne fremstillings rammer.

## KILDEHENVISNINGER

### Generelt.

Thorkild Kristensen & Associates, The Economic World Balance, København 1960. [I denne bogs litteraturfortegnelse er anført en række afhandlinger om det her behandlede emne.]

Fairfield Osborne, The Limits of the Earth, Boston 1953.

F.N.; Determinants and Consequences of Population Trends, New York 1953.

P. E. P. rapporten World Population and Ressources, London 1955, giver en populær fremstilling af problemerne.

### Specielt.

1. *Befolkningsforhold.*
   Årlige udgaver af F.N.'s *Demographic Yearbook* samt rapporter udarbejdet i F.N., især The Future Growth of World Population, New York 1958.
2. *Befolkning og fødevarer.*
   *F.A.O.'s* publikationer, hvoraf især bør nævnes de årlige udgaver af The State of Food and Agriculture samt følgende specialrapporter Possibilities of Increasing the Supply of Food and Agricultural Products by Exploitation of New Areas and Increasing Yields, Rom 1954; Calorie Requirements, Rom 1957.
3. *Arbejdskraftspørgsmål.*
   I.L.O.'s publikationer, især de årlige udgaver af Yearbook of Labour Statistics.